

φεύγωμε κρυφά. Πρέπει δηλαδή—διὰ νὰ παραφράσωμεν χριστιανικὰ τὰ λόγια τοῦ Σωκράτοτ—νὰ ζοῦμε ἐφ' δσον τὸ θέλεν δ Θεὸς καὶ νὰ φροντίζωμεν ὅστε νὰ πολλαπλασιάζωμεν εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν τὸ τάλαντον ποὺ μᾶς ἔδωκεν δ Λημιουργός μας.'

‘Υπέροχον, ἀληθιγά, κίρυγμα τοῦ φιλοσόφου δ ὅποῖς ἐν τούτοις κατεδικάσθη ἀπὸ τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων ὡς μὴ πιστεύων εἰς τοὺς θεούς τῆς πόλεως καὶ ὡς εἰσάγων καὶ δαιμόνια. Παρ’ ὅλον, ἐν τούτοις, τὸν θαυμασμὸν μας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σωκράτους, παρ’ ὅλην τὴν ἰκανοποίησιν ποὺ μᾶς δίδουν ωρισμένα σημεῖα της, βλέπομεν καταφανῶς ὅτι εἰς αὐτὴν δὲν ὑπάρχει ἀκόμη τὸ τέλειον, τὸ ἀπολύτως ἰκανοποιητικὸν δι’ ὅποιων διψῆς νὰ φωτισθῇ. Εἰς τὸν ἴδιον «Φαίδωνα» λ. χ. δ Πλάτων παρουσιάζει τὸν Σωκράτην διμιλοῦντα περὶ μετεμψυχώσεως ὥρισμένων ἀνθρώπων (μεθύσων, κοιλιοδούλων κ.λ.π.) εἰς ὄνους καὶ ἄλλα παρόμοια ζῷα. Ἐπίσης δσα λέγει δ φιλόσοφος περὶ τῶν κύκνων εἰδικῶς, ποὺ ἐπειδὴ εἶναι ἀφιερωμένοι εἰς τὸν Ἀπόλλωνα φάλλουν τὸ ὁραιότερον των τραγοῦδι, τὸ κύκνειον ἀσμα, ὅταν πρόκειται ν ἀποθάνουν ἐπειδὴ γνωρίζουν τὰ καλὰ ποὺ θὰ συναντήσουν εἰς τὴν κάτω ζωὴν, αὐτὰ ὅλα, εἰμπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ ποιητικὰ καὶ ἀν θέλετε καὶ συγκινητικά, ἀλλὰ δὲν ἰκανοποιοῦν τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν τὴν ἀγωνιωδῶς στρεφομένην εἰς τὴν ἔρευναν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως.

Ἡ Ιουδαικὴ Θρησκεία.—Οἱ μεγάλοι προφῆται τοῦ Ἰσραὴλ

Τὴν μονοθεῖαν, τὴν πίστιν δηλαδὴ εἰς ἔνα καὶ μόνον Θεόν, δημιουργὸν αἴτιον καὶ κυβερνήτην τοῦ παντός, εὑρίσκομεν ὡς κύριον δόγμα τῆς Ἰουδαικῆς Θρησκείας τῆς ὅποίας κύριος θεμελιωτὴς ἐγένετο δ θεόπνευστος προφήτης Μωϋσῆς, ἀκμάσας περὶ τὸν δέκατον πέμπτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα. Ὅτι δ Μωϋσῆς «ἐπαιδεύθη πάσῃ οιφίᾳ Αἰγυπτίων» τὸ ἀναφέρει καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη. Ἀλλ’ ὅτι εἰς τὸ ἔργον του ὡς νομοθέτου τοῦ Ἰσραὴλ ἐνεπνεύσθη καὶ ὡδηγήθη ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ὅχι ἀπὸ δσα ἀνθρω-

ακῆκὴ Ἀπολογητικὴ

πίνως ἔδιδάχθη φαίνεται ἀπὸ τὸ ἀγεφύρωτον χάσμα ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν παραδόσεων τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἀκόμη καὶ τῶν Βαβυλωνίων καὶ τῆς ἡθικῆς διδασκαλίας τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου. Θ' ἀρκοῦσε μόνον δὲ Δεκάλογος διὰ νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸν πρῶτον καὶ μέγιστον τῶν νομοθετῶν Ἰσραὴλ ἀληθινὰ θεόπνευστον.

‘Η Ἰουδαϊκὴ Θρησκεία εἶναι, πράγματι, θρησκεία ἐξ ἀποκαλύψεως. Ἐκτὸς τοῦ Μωϋσέως καὶ οἱ προφῆται διμιλοῦν καὶ γράφουν καὶ ἐμπνευσιν τοῦ Θεοῦ. ‘Ο μεγαλόπνοος Ἡσαΐας τονίζει ὅτι δὲ Θεὸς δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ θυμίαμα καὶ τὴν ἀργίαν, τὰς νηστείας καὶ τὰς ἔιορτὰς ἀλλ' εἰς τὰς καλὰς πράξεις «Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας τῶν ψυχῶν ὑμῶν, παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, σώσατε ἀδικούμενον, δικαιώσατε ὁρφανὸν καὶ χήραν καὶ δεῦτε διελεγχθῶμεν». Ἀλλὰ καὶ δὲ προφητάναξ Δαυὶδ κηρύττει ὅτι εὐάρεστος θυσία εἰς τὸν Θεὸν εἶναι «πνεῦμα συντεριμμένον καρδία συντεριμμένη καὶ τεταπεινωμένη».

‘Η θρησκευτικὴ ποίησις τῶν ‘Ἐβραίων καὶ Ἰδίως οἱ ψαλμοὶ τοῦ Δαυΐδ δεικνύουν θερμότητα θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ ἀληθινὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ Θεῖον. «“Ον τρόπον ἐπιποθεῖ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων οὗτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχή μου πρὸς Σὲ δὲ Θεός». «Ἐκ βαθέων πρὸς Σὲ Κύριε ἐκένραξα... ἥλπισεν ἡ ψυχή μου ἐπὶ τὸν Κύριον ἀπὸ φυλακῆς πρωῖας μέχρι γυντός». ‘Η εὐλογία τοῦ Θεοῦ ζωογονεῖ τοὺς ἀνθρώπους «ώς μύρον ἐπὶ κεφαλὴν τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα .. ὡς δρόσος ἡ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὅρη Σιών».

‘Ο Προφητάναξ δὲν εὑρίσκει καλλίτερον τρόπον προσευχῆς ἀπὸ τὸ ν' ἀφηγηθῆ τὰ μεγαλεῖα καὶ τὴν καλωσύνην τοῦ Κυρίου ἀπὸ τῆς στιγμῆς ποὺ «ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον» καὶ «περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων» ἐθεμελίωσε τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς, ἀπέστειλε πηγὰς εἰς τὰς φάραγγας καὶ ὕδατα ἀνὰ μέσον τῶν ὁρέων καὶ ἔκαμε τόσα ἄλλα θαύματα, ὃστε ἐκστατικὸς δὲ ἀνθρωπος ν' ἀναφωνῇ : «‘Ως ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα Σου Κύριε. Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας».

Ποτὲ ἄλλοτε εἰς καμμίαν φιλολογίαν, ἀπὸ καμμίαν ποίησιν,

ἡ ἔξαρτησις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ πλάσματος ποὺς τὸν Πλάστην δὲν ἔξωτερικεύθη κατὰ τόσον ὑπέροχον τῷ πον. Τὴν τονίζουν βεβαίως καὶ οἱ Ἕλλητες ποιηταὶ ὅπως τονίζουν καὶ μερικὰς ἄλλας ἀξίας ὅλης μας τῆς προσοχῆς ἡθικὰς ἀληθείας. «Ἐπειτ’ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἶδες (τὴν παραφροσύνην τοῦ Αἴαντος) μὴ καυχηθῆς ποτὲ διὰ δύναμιν ἢ πλοῦτον, ἐνθυμοῦ πάντοτε ὅτι δ’ ἀνθρώπως εἶναι ὑποτελής εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ὅτι «ἡμέρα κλίνει τε κάναγει πάλιν ἀπαντα τὸ ἀνθρώπεια» λέγει ἡ Ἀθηνᾶ εἰς τὸν Ὁδυσσέα εἰς τὸν «Αἴαντα» τοῦ Σοφοκλέους. «Οὕτοι συνέχθειν ἄλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν»—«γεννήθηκα ὅχι νὰ μισῶ, μὰ ν’ ἀγαπῶ» λέγει ἡ Ἀντιγόνη εἰς τὸν Κρέοντα, ὅπως καὶ μία θέσια, ἡ Θεανὼ κόρη τοῦ Μένωνος διὰν διετάχθη ν’ ἀφορίσῃ—ὅπως θὰ ἐλέγαμε σήμερα—τὸν Ἀλκιβιάδην διότι ἡσέβηπεν εἰς τὴν Δῆμητραν καὶ εἰς τὴν Κόρην ἀπομιμηθεὶς εἰς τὴν οἰκίαν του τὰ μυστήριά των, ἀπήντησεν ὅτι ὁ προορισμός της ως θεοφύσιας εἶναι νὰ εὑχεται διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅχι νὰ τοὺς καταιρῆται. «Οίδα ἐμαυτὴν εὐχῶν, οὐχὶ καταρῶν ἰέρειαν γεγονέναι». Εἰς τὴν «Ἀλκηστιν» τοῦ Εὐριπίδου ὁ χορὸς ὑπογραμμίζει ἐν ἐπιλόγῳ ὅτι «μὲ χίλιους τρόπους φαίνεται ἡ ἴσχὺς τῶν ἀθανάτων...δὲν γίνεται δὲ τι βέβαιον νομίζομεν. Καὶ ὅμως βρίσκει τὸν τρόπον δ’ Θεὸς τάνελπιστα νὰ κάμῃ». Εἰς τὸ «Συμπόσιον» τοῦ Ηλάτιωνος δ’ Ἀγάθων ἐπιτιμᾷ, τρόπον τινὰ τοὺς πρὸ αὐτοῦ διιλήσαντας διότι «ἀντὶ νὰ ἐγκωμιάσουν τὸν Θεόν, περιωρίσθησαν νὰ μακαρίζουν τοὺς ἀνθρώπους δι’ ὅσα δ’ Θεὸς τοὺς ἔχαρησεν ἀγαθά. «Δοκοῦσι γάρ μοι πάντες οἵ πρόσθιεν εἰρηκότες, οὗ τὸν Θεὸν ἐγκωμιάζειν ἄλλὰ τοὺς ἀνθρώπους εὐδαιμονίζειν τῶν ἀγαθῶν, ἀν δ’ Θεὸς αὐτοῖς αἴτιος»: (”Ἄλλο ζήτημα ἀν δ’ θεὸς περὶ τοῦ δποίου εἰδικῶς εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν πρόκειται εἶναι ἔνας θεὸς ψεύτικος).

Ἄλλας δλαι αὐταὶ αἱ ἀληθινὰ ὑπέροχοι ἡθικαὶ διδασκαλίαι δὲν μᾶς ἱκανοποιοῦν διότι ἡ κεντρική των ἴδεα εἶναι ὅτι δ’ ἀνθρώπος ὑποκύπτει τελικῶς εἰς τὴν Εἰμαρμένην, διότι εἶναι δοῦλος τοῦ Περιφραγμένου του, ἐπομένως ἡ τόσον φωτεινή, ἡ τόσον διαυγὴς εἰς ὅρισμένας λεπτομερείας της Ἑλληνικὴ ποίησις καὶ φιλο-

σοφία καταλήγει καὶ αὐτὴ νὰ μὰς ὅδηγήσῃ εἰς ἓνα σκοτάδι ἀπὸ τὸ ὅποιον δὲν βλέπομεν νὰ ὑπάρχῃ διέξοδος. Πόσον διαφορετικά, πόσον περισσότερον πιρήγορα δραματίζονται τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου οἱ μεγάλοι προφῆται τοῦ Ἰσραήλ. Διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Ἡσαΐαχ¹, ποῖος εἴμπορεῖ νὰ μὴ θαυμάσῃ τὴν εἰκόνα τὴν ὅποιαν μᾶς δίδει ἐνὸς κόσμου εἰς τὸν ὅποιον «ὅ λύκος θὰ συγκατοικῇ μετὰ τοῦ ἀρνίου, ἢ λεοπάρδαλις θ' ἀναπαύεται μετὰ τοῦ ἔριφίου... καὶ μικρὸν παιδίον θέλει ὅδηγῇ αὐτά. Ἡ δάμαλις καὶ ἡ ἄρκτος θὰ συμβόσκουν... καὶ ὁ λέων θὰ τρώγῃ ἀχυρὸν καθὼς ὁ βοῦς. Ἡ γῆ θὰ εἶναι πλήρης τῆς γνώσεως τοῦ Κυρίου καθὼς τὰ ὕδατα σκεπάζουν τὴν Θάλασσαν».

“Οταν τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μετεφράσθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐπηρέασαν ἀναμφισβητήτως τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Λατίνους ποιητάς. Ὁ Βιργίλιος εἰς τὴν τετάρτην «Ἐκλογὴν» του, τὴν ἀφιερωμένην εἰς τὸν φίλον του Πολίωνα δραματίζεται καὶ αὐτὸς ἔνα κόσμον ὅπου «τὰ κοπάδια τῶν προβάτων δὲν θὰ φοβοῦνται πλέον τοὺς λύκους οὔτε τὰ λεοντάρια... δλη ἢ γῆ θὰ παράγῃ δλα τὰ προϊόντα. Δὲν θὰ ὑπάρχουν πλέον τείχη γύρω ἀπὸ τὰς πόλεις».

‘Ημεῖς προσωπικῶς δὲν ἔχομεν καμίαν ἀμφιβολίαν ώς πρὸς τὸ ὅτι ὁ τρυφερὸς Λατίνος ποιητής, συνδεόμενος μὲ τὸν ἔξοριστον ἐν Ρώμῃ Ἡρώδην τὸν Μεγάλον καὶ μὲ ἄλλους ἐπιφανεῖς Ἰουδαίους, ἔλαβε τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ τὰ προφητικὰ βιβλία τοῦ Ἰσραὴλ τὰ ὅποια τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δλίγα χρόνια πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ἥσαν ἥδη πρὸ πολλοῦ μεταφρασμένα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν—τότε γλῶσσαν τῶν μορφωμένων ἀνθρώπων δλου τοῦ γνωστοῦ κόσμου—καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ ἐπηρεάσθη ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἔγινεν ὁ ποιητής προφήτης ὕπως ἥσαν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς οἱ προφῆται τοῦ Ἰσραὴλ ποιηταί.

‘Ακριβῶς ὅμως οἱ προφῆται τοῦ Ἰσραὴλ διαισθάνονται ὅτι τὸ ἀπολύτως τέλειον δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς θρησκείας των, ὅτι κάτι λείπει ἀκόμη, ὅτι κάτι πρέπει νὰ συμπληρωθῇ. Διὰ τοῦτο προλέγουν ὅχι βέβαια τὴν πτῶσιν τοῦ Θεοῦ των, ὅπως οἱ ποιηταὶ τῶν Ἑλλήνων προβλέπουν τὴν πτῶσιν τῶν

ίδικῶν των θεῶν—διότι οἱ Ἰουδαῖοι ἡξευραν δτὶ ὁ ίδικός των Θεὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς—ἀλλὰ τὴν ἔλευσιν, τὸν ἐρχομὸν ἐνδὸς Προφήτου μεγαλειτέρου ἀπὸ τὸν Μωϋσέα καὶ ὅλους τοὺς ἀλλούς Προφήτας, ἐνδὸς ΚΥΡΙΟΥ καὶ Χριστοῦ, ὥραιοτέρουν ὅλων τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων τὸν δποῖον θὰ προσκυνήσουν ὅλοι οἱ βασιλεῖς, τοῦ δποίου τῷ ὄντι «ἔσται εἰς τοὺς αἰῶνας ἐν δσῳ διαμένει ὁ Ηλιος».

Αὐτὸς δισχυρὸς Κύριος, εἰς τὸν δποῖον ὁ Θεὸς εἶπε «κάθου ἐκ δεξιῶν μου» ὑνεμένετο νὰ ἔλθῃ ως «Υἱὸς ἀνθρώπου»—ὕπως λέγετο διποφήτης Δανιὴλ—ἔχων ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ ἀρχήν, δόξαν καὶ βασιλείαν «εἰς τὸ λατρεύειν αὐτῷ πάγτας τοὺς λαοὺς τὰς φυλὰς καὶ τὰς γλῶσσας» μὲ ἔξουσίαν αἰωνίαν «ἵτις οὐ παρελεύσεται καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται».

Ο μεγίλος καὶ θεόπνευστος νομοθέτης τοῦ Ἰσραήλ, ὁ Μωϋσῆς, δὲν είμποροῦσε νὰ μεταδώσῃ ἀπολύτως τέλεια ὅσα τοῦ ἐνέπνευσεν ὁ Θεός, ἐνεκα τῆς ἀτελείας τῶν Ἰουδαίων, οἱ δποῖοι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ δεχθοῦν τὴν πλήρη καὶ τελείαν ἀποκάλυψιν. Ἐτσι ἐπεκράτησεν εἰς αὐτοὺς ἡ ἀντίληψις τοῦ ἐνδὸς καὶ μόνου Θεοῦ, δημιουργοῦ αἰτίου καὶ κυβερνήτου τοῦ παντὸς—ἀντίληψις ἀπολύτως δριθή μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ—ἀλλὰ προστάτου κατ' ἔξοχὴν τοῦ «περιουσίου» λαοῦ, τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ, τόσον ὥστε νὰ θέλουν τὸν Σαβαὼν νὰ συμμετέχῃ καὶ εἰς τὰς πολεμικάς των ἐπιχειρήσεις καὶ νὰ προπορεύεται, ὡς ἐπίγειος στρατηλάτης, τῶν φαλάγγων των. Ο Ἰσραηλίτης μόνον τὸν Ἰσραηλίτην ἀναγνωρίζει ως πλησίον καὶ μόνον πρὸς αὐτὸν αἰσθάνεται τὸ καθῆκεν τῆς ἀγάπης. Ανταποδίδει ἐξ ἵσου τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν καὶ ἔχει ως ἀρχήν του τὸ «ὁφιθαλμὸν ἀντὶ ὁφιθαλμοῦ καὶ ὁδόντα ἀντὶ ὁδόντος». Ανταποδίδει τὴν ἀγάπην ἀλλ᾽ ἀνταποδίδει ἐξ ἵσου καὶ τὸ μῖσος.

Ἐχοειδέτο λοιπὸν συμπλήρωμα ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος. Καὶ ἦλθεν ὁ Χριστὸς ὅχι διὰ νὰ καταλύσῃ ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν συμπληρώσῃ.

Θ' ἀποδείξωμεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον τὴν Θεότητα τοῦ Ἰησοῦ, τὸ δτὶ εἶναι ἐν μὲ τὸν Θεὸν Πατέρᾳ, τὸ δτὶ Αὐτὸς εἶναι διποφήτης τὸν δποῖσν προανήγγειλαν οἱ προφῆται τοῦ Ἰσραὴλ καὶ

αἱ χοησμολογίαι τῶν ἔλληνικῶν μαντείων δτὶ Αὐτὸν διησθάνοντο· δ Σωκράτης δτιν ώμιλοῦσεν εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην διὰ τὸν παιδαγωγὸν ποῦ πρόκειται νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ δ Κικέρων δταν, προσπαθῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸν σιβυλλικὸν χρησμὸν ποὺ ἔβεβαίωνεν δτις «ἥξει ἄγνὸς ἀναξ», διηρωτᾶτο εἰς ποῖον ἄρα γε ἀνθρωπὸν καὶ εἰς ποῖον χρόνον ν^ο ἀναιφέρεται δ. χρησμός.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος περιοριζόμεθα εἰς τὰ κύρια σημεῖα τῆς διδασκαλίας Του.

‘Η ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις.

Ο Θεὸς εἶναι δ Πανάγαθος καὶ φιλόστοργος πατὴρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ δχι δ συνοφρυωμένος φοβερός, ἔκδικητικὸς Κύροις. Καὶ τὸν ἀνθρωπὸν δὲν τὸν βαρύνει καμμία Εἵμαρμένη, κανὲν φοβερὸν πεπρωμένον ἐφ’ δσον ἀγαπᾶ τὸν Θεὸν καὶ ἐφ’ δσον ἥ «κατάρα τοῦ Νόμου» ἔξηγοράσθη μὲ τὸ Αἷμα τοῦ Ἰησοῦ. Τὴν ἀγάπην του πρὸς τὸν Θεὸν δ ἀνθρωπὸς τὴν ἔξωτερη κεύει μὲ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον του. «Ἐφ’ δσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτῳ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἔλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε».

Πλησίον δὲν εἶναι μόνον δ συγγενῆς, δ φίλος, δ γείτων, δ συμπατριώτης. Πλησίον μας εἶναι κάθε ἀνθρωπὸς καὶ δ ἐντελῶς ἀγνωστος μας καὶ δ ἔχθρός μας. Ο Χριστιανὸς ἀγνοεῖ τὸ μῆσος καὶ γνωρίζει μόνον τὴν ἀγάπην. Οφείλει ν^ο ἀγαπᾷ καὶ ἐκείνους ποὺ τὸν μισοῦν. Υἱικὴ ἀγάπη—ἀγάπη παιδιοῦ πρὸς Πατέρα—ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ. Αδελφικὴ ἀγάπη—οὐδέποτε μῆσος—ἀπέναντι ὅλων τῶν ἀλλων ἀνθρώπων, πρέπει νὰ εἶναι δ κανὼν τῆς ζωῆς τοῦ Χριστιανοῦ. Θέλει καὶ θυσίαν δ οὐρανίος Πατὴρ ἀπὸ τὸ κάθε ἐπὶ γῆς παιδί Του. Τὴν θυσίαν τῶν παθῶν μας, τῶν κακῶν μας διαλογισμῶν τοῦ ἔγωγος μας. Τὸ θυσιαστήριόν Του εἶνε ἄγιον ὑπερουράνιον καὶ νοερόν. Δὲν θέλει κνίσσαν σφαζομένων ζώων οὔτε εὑωδίας ὑλικῶν ἀρωμάτων. Μᾶς ζητεῖ δ σ μὴ ν εὖωδίας πνευματικῆς.

Ο ἀνθρωπὸς φέρει ἐντός του τὴν εἰκόνα καὶ τὸ δμοίωμα τοῦ Θεοῦ, τὴν ψυχήν. Εἶναι τόσον πολύτιμος αὐτὴ—διότι εἶναι

αἰωνία—διστε διὰ νὰ σώσῃ κανεὶς τὴν ψυχήν του ἀξίζει νὰ χάσῃ τὸν κόσμον ὅλον. Ἐλλὰ δὲν περιφρονεῖ ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα, ποὺ εἶναι ναὸς τοῦ Ἅγιου Πνεύματος καὶ ὅργανον τῆς ψυχῆς. Κατὰ τὴν ἐπίγειον ζωὴν Του ὁ Χριστὸς συμμετεῖχεν εἰς κάθε χαρὰν τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς ἐπαρηγοροῦσεν εἰς κάθε λύπην των. Εὐχαρίστως παρευρίσκετο εἰς ἓνα γάμον καὶ ὅταν εἶδε νὰ κηδεύεται ὁ μονογενὴς υἱὸς μιᾶς χήρας τὸν ἐπανέφερεν εἰς τὴν ζωὴν διὰ νὰ μᾶς δείξῃ ὅτι ἀπέδιδε σημασίαν εἰς αὐτήν. Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ κρῖνα τοῦ ἀγροῦ καὶ ὅτι ἄλλο ὠραῖον καὶ ποιητικὸν ἔχει νὰ δείξῃ ἡ ζωὴ εἰς τὸν γύρω μας κόσμον οὐδέποτε Τὸν ἀφησαν ἀσυγκίνητον Τὰ μικρὰ παιδιά Τὸν ἀγαποῦσαν καὶ ἔσωζε τὰς ἀμαρτωλὰς γυναικας ἀπὸ τὸν λιθοβολισμὸν μὲ μίαν Του μόνην φράσιν. Κατεδίκασε τὴν ἀδράνειαν καὶ μᾶς ἐδίδαξε ὅτι ἐφ' ὅσον ζῶμεν εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον ὀφείλομεν νὰ πολλαπλασιάζωμεν τὸ πνευματικὸν τάλαντον ποὺ μᾶς ἔδωκεν ὁ Θεός. Νὰ μορφωγώμεθα, νὰ ἐργαζώμεθα ἀκαταπαύστως ὅχι διὰ νὰ θησαυρίζωμεν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἐφ' ὅσον μάλισται εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι δὲν πρόκειτο νὰ τοὺς πάρωμε μαζῇ μας ἀλλὰ διὰ νὰ ἔξασφαλίζωμεν, μὲ τὴν χάριν καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ οὐρανίου Πατρός, «τὸν ἀρτονήμῶν τὸν ἐπιούσιον» δηλαδὴ τὰ πρὸς συντήρησιν μας ἀπαιτούμενα καὶ διὰ νὰ ἔξασφαλίζωμεν πρωτίστως θησαυροὺς ἐν τῷ οὐρανῷ οἵ δποῖοι ἀποκτῶνται μὲ τὰς καλάς μας προέξεις ποὺ ἔχουν ως βάσιν τὴν Ἅγαπην. Ἐὰν θέλωμε νὰ δοῦμε τὸν Θεὸν κατὰ πρόσωπον, μόνον μὲ ἐργα ἀγάπης θὰ τὸ ἐπιτύχωμεν, διότι ὁ Θεὸς εἶναι Ἅγαπη. Ὁλον τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ συνοψίζεται εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον. Εἰς αὐτὸν συμπυκνώνονται ὅλα τὰ χριστιανικὰ καθήκοντα. Καὶ ἔτσι μὲ τὴν Ἅγαπην ως ὅδηγόν, ὁ ἀνθρώπος μεταβαίνει ἀπὸ τὴν πρόσκαιρον αὐτὶὴν ζωὴν εἰς τὴν ἄλλην, τὴν αἰωνίαν, ἥ δποία εἶναι μία κατάστασις ποὺ δὲ καθένας μας παρασκευάζει καὶ προετοιμάζει μὲ τὴν παροῦσαν ζωὴν του. Ὁ ἀληθινὸς χριστιανὸς «καὶ ἀποθάνῃ ζήσεται». Ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος εἶναι δύο διαφορετικαὶ ὅψεις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς καταστάσεως: τῆς ὑπάρξεως. Τὸ τέλειον

ποὺ διαρκῶς ζητοῦμε, διὰ τὸ ὅποῖον ἀδιάκοπα διψοῦμε εἰς τὴν παροῦσαν ζωήν, τὸ εὐρίσκομεν εἰς τὴν μέλλουσαν, τὴν αἰωνίαν, ὅταν ἐπανέλθῃ ἥ ψυχή μας εἰς τὸν Θεὸν ἀπὸ τὸν ὅποῖον προῆλθεν, ὅταν ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ ὅποις ἔξεπορεύθῃ.

Τὸ δὲτι ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις, ἵκανοποιεῖ ἀπολύτως τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἐπὶ εἴκοσιν αἰῶνας ὅτι ὑψηλόν, ὕδραιον μεγάλο, ἀληθινό, αἰώνιον—ἀν εἶναι δυνατὸν νὰ μεταχειρισθοῦμε καὶ αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμὸν—παρήγαγεν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή, εἶναι ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆν. Σημεραὶ ἀκόμη, ἐπειτα ἀπὸ τὸν αλυδωνισμὸν ποὺ δὲτοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς ὑπέστησαν κατόπιν τοῦ ἀπαισίας μνήμης «μεγάλου πολέμου» καὶ ἀφοῦ πρὸς στιγμὴν ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὸν Χριστόν, ἀντιλαμβάνονται δὲτι ἄλλη ὁδὸς σωτηρίας δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὸ νὰ ἐπανέλθουν εἰς Αὐτόν. Καὶ βλέπομεν ἔνα Μαχάτμα Γκάντε νὰ γράφῃ εἰς τὸ διάγγελμά του διὰ τὸ ὅποῖον ὅμιλήσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου: «Μάλιστα, εἴμαι Χριστιανός». Ἄλλα δὲν εἶναι μόνον ὁ βουδιστὴς Ἰνδὸς ἀρχηγὸς ποὺ τὸ λέγει αὐτό. «Ἐνας κινέζος Κομφουκιστής, ὅμιλον ἀπὸ τοῦ βίγματος τῆς γενικῆς συνελεύσεως τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1929, ἀνέφερε καὶ αὐτὸς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρούς ὅμιλίαν ὡς ὑπόδειγμα νομοθεσίας διὰ τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου ἡ ἀνθρωπότης, ποὺ εὑρίσκετο ἡθικῶς εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, εἶχε τόσον καλὰ ἀντιληφθῆ ὅτι μόνον ἔνα θιαῦμα ἀπὸ Θεὸν ἄλλον καὶ ὅχι ἀπὸ τοὺς ἴδικυντις της θὰ είμποροῦσε νὰ σώσῃ τὸν κόσμον, ὥστε εἰς πολλὰς πόλεις εἶχαν ίδρυθη—κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος—βωμοὶ «εἰς τὸν ἀγνωστὸν Θεόν». «Ἐνα τέτοιον βωμὸν εὗρεν, ὃς γνωστόν, καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ ἀπόστολος Παῦλος. Ἡ τωρινὴ μεταπολεμικὴ ἐποχὴ παραβάλλεται, ἀπὸ ἀπόψεως ἀκολασίας καὶ παντοειδοῦς διαφθορᾶς μὲ τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου καὶ ἀπὸ πολλοὺς μάλιστα χαρακτηρίζεται ὡς ἀκόμη χειροτέρα. Καὶ τώρα ὅμως, ὅπως ἐπὶ εἴκοσιν τώρα αἰῶνας ἐπειτα ἀπὸ κάθε μεγάλων

της κλυδωνισμόν, ἢ Ὁ Ανθρωπότης δὲν διαβλέπει ἄλλην ἔλπίδα πιστογορίας, δὲν εὑρίσκει ἄλλην σανίδα σωτηρίας, δὲν θεωρεῖ τίποτε ἄλλο περισσότερον ἐπίκαιον ἀπὸ τὰ παραγγέλματα τοῦ Χριστοῦ διὰ τὰ δποῖα δικαιούπουργὸς τῆς Μεγάλης Βρετανίας Μακδόναλδ ἔλεγε—τὸν Σεπτέμβριον καὶ αὐτὸς τοῦ 1929—ὅτι πρέπει νῦν ἀναγραφοῦν μὲν χρυσᾶ γράμματα εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν. Δὲν ζητοῦμεν σήμερα θαῖμα ἀπὸ κανένα ἀγνωστον Θεόν. Ὁ Αντιλαμβανόμεθα δτι ἀρχεῖ διὰ τὴν σωτηρίαν μας ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸν γνώριμόν μας Χριστόν.

“Οταν ἡ καὶ γὴ Ἐντολὴ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς Ἀγάπης—κινούγια ἀκόμη μολονάτι παρῆλθαν δύο σχεδὸν χιλιάδες χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ ἐδόθη—ἐννοηθῆ καλὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. τότε Μὰ ἔλθῃ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ τὴν δποίαν ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ ζητοῦμεν εἰς τὴν προσευχὴν μας. Τότε ἡ ἀνωτέρα αὐτὴ βασιλεία τοῦ καλοῦ, τοῦ ὁραίου, τοῦ Ἀληθινοῦ θὰ παίσῃ νὰ θεωρεῖται ὡς ἓνα ὑψηλὸν Ἰδεῶδες εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ Ἀγνώστου καὶ θὰ γίνῃ πραγματικότης εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν δπου ζοῦμε, ἀγαποῦμε, ὑποφέρομεν καὶ ἐργαζόμεθα. Τότε θὰ ἔχῃ ἔλθη ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ τῆς Ἀγάπης «ῶς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς».

‘Ιδοὺ γάρ, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐν τὸς ὅμοιν
ἐστιν—εἶπεν δὲ Κύριος δταν οἱ Φαρισαῖοι, δπως ἀναφέρει δὲ
Ἐναγγελιστὴς Λουκᾶς, τὸν ἥρωτησαν πότε ἔρχεται αὐτὴ ἡ βασιλεία. “Οταν τὰ μάτια τῆς διανοίας μας εἶναι σκοτισμένα ἀπὸ τὰς κακίας καὶ τὰ πάθη μοιάζομε μὲν ἀνθρωπον κλεισμένον εἰς σκοτεινὸν δωμάτιον δὲ δποῖος διερωτᾶται πότε τάχι πρόκειται νὰ
ξημερώσῃ, ἐνῷ μὲν κατορθώσῃ νῦν ἀνοίξῃ ἐνα παράθυρον θεῖον
ἀληφθῆ δτι ἔχει ξημερώση πρὸ πολλοῦ καὶ δὲ ήλιος πλησιάζει νὰ
μεσουρανῆσῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ο ΘΕΟΣ ΥΠΑΡΧΕΙ

Οι πάνσοφοι νόμοι οἱ κανονίζοντες τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν ἀνὰ τὸ Σύμπαν προϋποθέτουν τὴν ὑπαρξιν Νομοθέτου — Ἡ ὑπαρξις τοῦ κόσμου εἶναι ἡ κυριωτέρα ἀπόδειξις τῆς ὑπάρχειας τοῦ Θεοῦ — Πανθεῖσμός καὶ ἀθεῖα — Πρόχειρος ἄλλα πειστικὴ ἀνασκευὴ τῶν δοξασιῶν των — Ἡ καθολικὴ πεποίθησις περὶ τῆς ὑπάρχειας τοῦ Θεοῦ.

Απὸ τὴν ἐποχὴν ποὺ δὲ ἀνθρώποις θέρχισε νὰ φιλοσοφῇ ἔθεσε
μόνος του ἐνώπιόν του τὸ ζήτημα τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ
φιλοσοφία τῆς Θρησκείας ὅπως καὶ κάθε ἄλλο εἶδος φιλοσοφίας
ἀνεπτύχθη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ ἐπὶ τῶν βάσεων ἔκεινων
—τῶν Ἑλληνικῶν—στηρίζονται ὅλα τὰ σύγχρονα φιλοσοφικὰ συ-
στήματα. Ὅπως εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἔτσι καὶ εἰς τὸν σύγ-
χρονόν μας κόσμον ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα πα-
ρουσιάζουν—τὸ δημιουργοῦν δηλαδὴ μόναι των—ὅχι ἀπλῶς
ζήτημα ἀλλὰ κάτι περισσότερον: παρουσιάζουν πρόβλημα
τοῦ Θεοῦ. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ δέχεται λυθῆ πρὸ πολλοῦ ἀπὸ ὅλους
τοὺς σοβαροὺς ἐπιστήμονας ἔρευνητάς. Ὅλοι ἀποφαίνονται δτι
«δ Θεὸς ὑπάρχει». Ἡμεῖς δμως θέλομεν νὰ φυάσωμεν εἰς
ἔνα συμπέρασμα μὲ τὴν λογικήν μας καὶ μὲ τὴν σκέψιν μας. Ἀς
ὑποθέσωμεν δτι τὴν στιγμὴν αὐτὴν δὲν εἴμεθα βέβαιοι διὰ τίποτε
δτι ignoramus (ἄγνοοῦμεν)—διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸν δρον
τοῦ ἥκούτετο συχνὰ τὸν περασμένον αἰῶνα εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ
συνέδρια—καὶ θέλομεν νὰ μάθωμεν. Ἀς ὑποθέσωμεν δτι εὑρι-
σκόμεθα καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν ἄγωνιάδη ἔκεινην ψυχικὴν κατάστα-
σιν ἡ ὁποία ἔκαμεν ἔνα σοφὸν Γάλλον ἔρευνητὴν νὰ γράψῃ δτι
δ Θεὸς εἶναι τὸ αἰώνιον μαρτύριον, ἡ αἰωνία ἄγωνία, τοῦ
ἀνθρώπου.

(Dieu ; l' éternel tourment de l' homme).

Λέγω «ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι εὑρισκόμεθα». Ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι δ γράφων, καὶ ποτε, εὑρέθη εἰς τὴν ἀγωνιώδη αὐτὴν θέσιν ὅπως φαντάζεται ὅτι θὰ εὑρέθησαν καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀναγνῶστας του. Εἶναι τόσον μεγάλη ἡ σημασία τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ διὸ ὅλα τὰ ὑπὸ λύσιν προβλήματα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας, διὰ τὴν ζωὴν μας τὴν ἀτομικὴν καὶ διὰ τῆς Ἀνθρωπότητος ἐν γένει τὸ μέλλον, ὥστε εἰς τὴν ζωὴν καθίθε μορφωμένου ἀνθρώπου θὰ ὑπάρξῃ μία στιγμὴ κατὰ τὴν δροῖαν δὲν εἴμπορεῖ παρὰ νὰ θέσῃ εἰς τὸν ἔαυτόν του ἐνα τέτοιο ἐρώτημα. «Υπάρχει Θεὸς ή δὲν ὑπάρχει;

³Αγ. δὲν ὑπάρχῃ, τότε ὁρισμένως δὲν γνωρίζομεν διὰ ποῖον σκοπὸν εὑρισκόμεθα εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν οὔτε πῶς καὶ διὰ ποῖον σκοπὸν ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος. Πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ παραδεχθοῦμε μίαν ἀπὸ τὰς πολυποικίλους ὑλιστικὰς ἔρμηνείας ποὺ ἔχουν ὅμως ὅλαι ως βάσιν τὸ ὅτι ὁ κόσμος καὶ ὁ ἀνθρωπός δὲν εἶναι δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ. Ο ἀνθρωπός ἐφαντάσθη καὶ ἐπλασε μόνος του τοὺς θεούς του. Δὲν εἴμπορεῖ καὶ ὁ μεγαλείτερος ὑλιστὴς ν' ἀρνηθῇ ὅτι ὑπάρχουν νόμοι εἰς τὴν τάξιν τοῦ Σύμπαντος ἀλλὰ οἱ νόμοι αὐτοὶ ἔγιναν, κατὰ τὰς ὑλιστικὰς ἀντιλήψεις, χωρὶς νὰ ὑπάρξῃ νόμος ἐτης. "Ἐγειναν δηλαδὴ ἔτσι, εἰς τὰ καλὰ καθούμενα, μόνοι τῶν, ἐντελῶς τυχαίως. Ο ἀνθρωπός ἐδημιουργησεν εἰς τὴν ἀρχὴν θεοὺς ἀπὸ ξύλου καὶ ἀπὸ πέτραν, ἐπειτα τοὺς ἔδωκε πνευματικὴν ὑπόστασιν καὶ δσάκις λόγοι σκοπιμότητος τὸ ἐπέβαλαν, ἐθεοποίησε τὴν ἴδεαν τοῦ Κράτους, ἐνεφάνησε δηλαδὴ πολιτειακὴν θρησκείαν.

Καμμία πρόνοια δὲν ὑπάρχει καὶ καμμία ἀποκάλυψις. «Υπάρχει μόνον ὅτι εἴμποροῦμε νὰ ἔρευνήσωμε μὲ τὰς αἰσθήσεις μας καὶ νὰ φθάσωμε μὲ τὴν σκέψην μας. "Ωστε—διὰ νὰ καταλήξωμεν εἰς ἐνα συμπέρασμα, σύμφωνα μὲ τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς—ὅ κόσμος καὶ ὁ ἀνθρωπός ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τὸ Μηδὲν καὶ τὴν Τύχην. Φυσικά, ὅταν λέμε «Κόσμος» δὲν ἐννοοῦμε μόνον τὸν μικροσκοπικὸν πλανήτην ἐπάνω εἰς τὸν ὄποιον κατοικούμεν ἀλλὰ ὅλα τ' ἀτέρμονα συστήματα τοῦ ἀπεράντου Θύρανον»

τοῦ Ἀπείρου, μὲ τὴν τάξιν των καὶ τοὺς νόμους των. Ἐλλ' ἀν δλα αὐτὰ ἔγιναν τυχαίως ἀπὸ μίαν πρώτην ὥθησιν ἢ δποία κάποτε ἐδόθη (ἀπὸ ποῖον; ἀπὸ κανένα) καὶ ἀπὸ ἕνα «ζωντάνεμα» τοῦ πρώτου κυττάρου (ποῖος τὸ ἐζωντάνευσεν; εἴπαμε, κανεὶς) ἔπειται φυσικὰ ὅτι καὶ ἡμεῖς τυχαίως εὑρεθέντες εἰς τὸν τυχαίως ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργηθέντα κόσμον, δὲν ἔχομε κανένα σκοπόν, κανένα προορισμὸν ὑψηλότερον. Γιατὶ νὰ γίνωμε καλλίτεροι ἀφοῦ αὐτὸ δὲν θὰ μᾶς χοησιμεύσῃ εἰς τίποτε; Τὸ μόνον διὰ τὸ δποῖον ἀξίζει νὰ ἐνδιαφερθοῦμε εἶναι τὸ πῶς θὰ περάσωμε καὶ ἀφοῦ τέλος πάντων ἔτυχε νὰ βρεθοῦμε εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν πέραν τῆς δποίας δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο. Διε' ἡθικὸν νόμον οὔτε λόγος νὰ γίνεται. Θὰ εἶναι ἀστεῖον νὰ θυσιάζωμαι ἔγῳ διὰ τοὺς ἄλλους τὴν στιγμὴν ποὺ δὲν πρόκειται νὰ ἔχω ἀπὸ πουθενὰ κανενὸς εἶδους ἀνταπόδοσιν. Ὁ μόνος νοητὸς νόμος ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις ποὺ ἀναφέραμεν εἶναι δὲν νόμος τῆς σκοπιμότητος. Προσπαθῶ νὰ γελάσω τοὺς ἄλλους διὰ νὰ ζήσω ἔγῳ καὶ εἰς βάρος των. Ἐλλ' ἔπειδὴ καὶ οἱ ἄλλοι θὰ προσπαθοῦν νὰ γελάσουν καὶ νὰ ἐκμεταλλευθοῦν ἐμένα καὶ δὲν εἶναι διόλου βέβαιον ὅτι θὰ εἶμαι εὑρετικός των ὥστε «νὰ ἐπικρατῶ» ἀδιάκοπα, εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι συχνὰ «θὰ ἐπικρατοῦν» αὐτοὶ καὶ ἀντὶ κερδισμένος θὰ βγαίνω χαμένος. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι αὐτό, ἐν μέρει, γίνεται σήμερα καὶ εἶναι φυσικὸν νὰ γίνεται ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν ἀνθρώποι μὲ αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν νοοτροπίαν. Δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸς δὲν κανὼν τῆς ζωῆς μας. Ἐπ' ἐναντίας εἶναι παράβασις τοῦ κανόνος, παράβασις τοῦ ἡθικοῦ νόμου, τιμωρούμενη μάλιστα συχνότατα ἀπὸ τοὺς ἰσχύοντας ἀνθρωπίνους νόμους. Καὶ ἐν τούτοις, ὑποφέρομεν αὐτὰ ποὺ ὑποφέρομεν. Φαντασθῆτε πῶς θὰ καταντήσῃ ἡ ζωὴ μας δταν αὐτὸ ποὺ κάμνομε σήμερα κρυφὰ καὶ μὲ κάποιαν ἐντροπήν, ποὺ δὲν τὸ δμολογοῦμε οὔτε εἰς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτόν μας, ἀρχίσωμε νὰ τὸ διακηρύττωμε φανερὰ διότι θὰ ἔχῃ καταντήσῃ δὲν μόνος νόμος καὶ κανὼν τῆς ζωῆς μας. Καὶ φαντασθῆτε νὰ ἔχωμεν μόνον διδηγὸν τὰς αἰσθήσεις μας καὶ τὴν σκέψιν μας. Ἡ σκέψις καὶ τώρα μᾶς ἔχει φέγη ἀρετὰς φορδὰς εἰς ἀδιέξοδον. Ἐπ' ἐξερ-

χώρμεθα ἀπὸ τὸ ἄδιέξοδον (καὶ μὲ πόσας ἡθικὰς καὶ ὑλικὰς ἀβα-
ρίας) αὐτὸ τὸ κατορθώνομε μόνον διότι ἔρχεται στιγμὴ κατὰ τὴν
ὅποιαν ἥ πεπερασμένη διάνοια τοῦ ἀνθρώπου στρέφεται πρὸς
κάποιαν ἄλλην Διάνοιαν ὑπερτέραν καὶ μὴ πεπερασμένην, ἐμ-
πνέεται ἀπὸ Αὐτῆν, ἀντλεῖ δυνάμεις καὶ ὑπερνικᾷ τὰ ἐμπόδια.
·Ἀλλ ἀφοῦ ἐθέσαμεν ὡς ἀξίωμα ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλη σκέψις
καὶ ἄλλη γνῶσις—δὲν ὑπάρχει ἄλλη διάνοια—πλὴν τῆς ἴδιας
μας, ἐπεταν ὅτι εἰς αὐτὴν καὶ μόνην πρέπει νὰ περιορισθοῦμε.
·Ο καθένας ἀντιλαμβάνεται ποὺ θὰ καταλήξῃ ὁ κάθε ἀνθρωπος
χωριστά καὶ ἥ ·Ἀνθρωπότης ἐν τῷ συνόλῳ της ὃν ἐπικρατήσουν
τελειωτικῶς αὐταὶ αἱ ἀντιλήψεις. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἐπικρατοῦν.
Διὰ τοῦτο οἱ ὑλισταὶ ἀναγκάζονται νὰ συνθηκολογήσουν καὶ μᾶς
λέγουν ὅτι «Θεὸς εἶναι ἥ Φύσις» ἢ ὅτι «ἥ Φύσις εἶναι ὁ Θεός».·
Θὰ διμιλήσωμεν καὶ δι² αὐτὸ εὔθὺς ἀμέσως καὶ θὰ φανῇ τότε
πόσον εἶναι παράλογον νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι ὑπῆρξεν ἐποχὴ ποὺ
δὲν ὑπῆρχεν ὁ Θεὸς ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχεν ἥ Φύσις. ·Ἐπὶ τοῦ πα-
ρόντος μὲ τὴν κοινὴν λογικὴν καὶ μὲ τὴν κοινὴν ἀνθρωπίνην
σκέψιν φύσανομεν, ἐφ³ ὅσον δὲν εἴμεθα ἀπολύτως ιακόπιστοι,
εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρέπει ν³ ἀπορρίψωμεν ὡς τελείως παρά-
λογα ὅσα εἴπαμε προηγουμένως περὶ γενέσεως τοῦ κόσμου καὶ
τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ Μηδὲν καὶ ἀπὸ τὴν Τύχην καὶ ἀναγκα-
ζόμεθα νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι ἀφοῦ βλέπομε νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὸ
Σύμπαν τόση τάξις ἐπεταν ὅτι ὑπάρχει—ὅτι προϋπήρχε διὰ
τὴν ἀκρίβειαν—σκέψις. Καὶ διὰ νὰ ὑπάρχῃ πάλιν σκέψις,
πρέπει κατ⁴ ἀνάγκην νὰ ὑπάρχῃ ·Ον σκεπτόμενον.

·Ωστε αὐτὴ ἥ ὑπαρξίας τοῦ κόσμου, τῆς Φύσεως, παντὸς ὅτι
ενδρίσκεται γύρω μας εἶναι ἥ κυριωτέρα ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως
τοῦ Θεοῦ. ·Αν μᾶς δείξουν ἕνα μικρὸν μηχανισμόν, τὸν μηχα-
νισμὸν λ. χ. ἐνὸς ὠρολογίου καὶ μᾶς ποὺν ὅτι τὰ κομμάτια του
παρίχθησαν τυχαίως καὶ ἐκ τοῦ μηδενὸς ἕνα - ἕνα, τυχαίως
ἐπειτα ἔγινεν ἥ συναρμολόγησις καὶ τυχαίως πάντοτε τὸ ὠρολό-
γιον αὐτὸ λειτουργεῖ ὅπως λειτουργεῖ, θὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς
ἥλιθιον ἥ ὡς παράφρογα ἐκεῖνον ποὺ τολμᾶ νὰ λέγῃ τέτοια πρά-
γματα. ·Ο περίφημος νοῦς μας, αἱ αἰσθήσεις μας, ἥ σκέψις μας .

δὲν εἰμποροῦν νὰ ἔξηγήσουν, δὲν ἔννοοῦν μὲ κανένα τρόπον νὰ παραδεχθοῦν ὅτι δύχι ἔνα ρολόγι ἀλλὰ ἔστω καὶ ἔνα σάρωμα, μιὰ σκοῦπα, εἰμπορεῖ νὰ παραχθῇ αὐτομάτως. Πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κάποιος ὃ δποῖος θὰ συνάξῃ τὰ διάφορα κομμάτια τῆς ἔρεϊκης ἀφοῦ πρῶτα τὰ κόψῃ ἀπὸ τὸν θάμνον, θὰ τὰ συνδέσῃ ἔπειτα καὶ θὰ τὰ ράψῃ μὲ σπάγγον. Ἀφοῦ λοιπὸν ὃ νοῦς μας ἀρνεῖται—πολὺ λογικὰ ἄλλως τε—νὰ παραδεχθῇ ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ παραχθῇ ἀπὸ τὸ μηδὲν καὶ ἀπὸ τὴν Τύχην ἔνας μηχανισμὸς ϕρολογίου πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ χωρέσῃ εἰς τὸν νοῦν αὐτὸν ὅτι τὸ **ἴδιον Μηδὲν** καὶ ἡ **ἴδια Τύχη** εἶναι δυνατὸν νὰ παραγάγουν τὸν πάνσοφον καὶ ἀπέραντον μηχανισμὸν τοῦ Σύμπαντος :

Οἱ Πανθεῖσται, ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος μέχοι τοῦ Χαῖκηλ καὶ τῶν ὄπαδῶν του.—Πῶς καταρρέεται ἡ θεωρία τοῦ πανθεϊσμοῦ.

Αὐτὸν τὸ καταλαβαίνουν καλὰ οἱ ὑλισταὶ καὶ ἥδη ἀπὸ τὴν ἔποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας ἐδημιούργησαν τὸν πανθεῖσμόν. Καὶ ἔδω, ὅπως εἰς κάθε εἰδος φιλοσοφίας, «Ἐλληνες εἶναι οἱ πρόδρομοι τῶν σημερινῶν φιλοσόφων. Περὶ τὰ μέσα ἥδη τοῦ πέμπτου π. Χ. αἰῶνος ἡ Ἐλεατικὴ Σχολὴ (Παρμενίδης, Ζήνων. Κυρίως δὲ τοῦ ἀναφερθεὶς ἥδη εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον Ξενοφάνης, ὁ ἴδιον τῆς δύναται τις νὰ εἴπῃ τῆς Σχολῆς αὐτῆς, εἰς τὴν Ἐλέαν τῆς κάτω Ἰταλίας) ἔδιογμάτιζεν ὅτι «εἷς Θεὸς ἔν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος, οὔτε δέμας θνητοῖσιν δμοίως οὔτε νόημα». Καὶ ἔως ἔδω μέν, ὁ Ξενοφάνης εἶχε δίκαιον ὅπως εἶχεν ἐπίσης δίκαιον νὰ εἰρωνεύεται τοὺς ἀνθρώπους οἱ δποῖοι δημιουργοῦν θεοὺς κατ' εἰκόνα καὶ δμοίωσίν των καὶ νὰ λέγῃ ὅτι «ἄν τὰ βώδια ἥξενδαν νὰ ζωγραφίζουν θὰ μᾶς παρουσίαζαν τοὺς θεούς των μὲ κέρατα». «Ο Παρμενίδης, μαθητὴς τοῦ Ξενοφάνους καὶ οἱ ἄλλοι ὄπαδοι τῆς σχολῆς αὐτῆς περιέπλεξαν τὴν θεωρίαν τοῦ διδασκάλου των κατὰ τέτοιον τρόπον ὥστε νὰ μὴ εἰμπορῇ κανεὶς νὰ καταλάβῃ ἂν αὐτὸν τὸ ἐν ὅγι, ὁ ἔνας Θεός, ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον ἢ μέσα εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον.

‘Ο μεγάλος Ὄλλανδος φιλόσοφος Σπινόζα (1632—1677), ὁ πατήρ τοῦ ξνίζοντος πανθεϊσμοῦ εἶναι καὶ αὐτὸς Ἐλεάτης ἐφ' ὃσον παραδέχεται ὅτι ἡ πληθὺς τῶν ὄντων εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς ἀπείρου ἐνότητος τοῦ Θεοῦ. Δηλαδὴ μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου δὲν ὑπάρχει παρὰ «διαφορὰ ἀπόψεως». Εἰλικρινέστερος ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ ἄλλος μεγάλος σοφός, Γερμανὸς αὐτὸς σύγχρονός μας, ὁ διαπορεπής καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ιένας Ἐρνέστος Χαΐκκελ (1834—1919) μετέφερε—ἐπεχείρησε δηλαδὴ νὰ μεταφέρῃ—τὴν βιολογίαν τῆς ὅποιας κυρίως ἦτο καθηγητής εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς φιλοσοφίας, ἔκαμε μὲ ἄλλους λόγους μίαν ἀπόπειραν ἀναβάσεως εἰς τὴν διαγοητικὴν στρατόσφαιραν καὶ ἔδημιούργησε τὸν σύγχρονον φυσιοκρατικὸν ἥλικὸν πανθεϊσμὸν σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιον καὶ ὁ ἀπλούστερος μονοκύτταρος ὥργανισμὸς ἔχει τὴν φυσικήν του ζωήν, ἐπομένως ὁ κόσμος δὲν εἶναι μία μηχανὴ ὥστε νὰ ἔχῃ ἀνάγκην μηχανικοῦ διὰ νὰ τὴν κινήσῃ ἀλλ' εἶναι ἕνα Ὁν ἔμψυχον ἔχον ἐντός του εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν. (‘Απὸ ποῖον τὰς ἐπῆρε; εἴπαμε, οἱ ὑλισταὶ δὲν μᾶς τὸ λέγουν. ‘Απὸ κανένα λοιπόν).

Διὰ νὰ μὴ πελαγοδρομοῦμεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὰ ἐρεβώδη τενάγη τοῦ πανθεϊσμοῦ σημειώνομεν ἀκόμη:

α') Τὸν πνευματικὸν πανθεϊσμὸν τοῦ Ἐγέλου (1770-1831) Γερμανοῦ φιλοσόφου πρεσβεύοντος ὅτι ὁ λόγος ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, ὅτι ἀρχὴ καὶ βάσις αὐτῶν εἶναι τὸ ἀπόλυτον, ἐννοούμενον ως αἰωνία πνευματικὴ ζωὴ. “Ἐτσι τὸ σύστημα αὐτὸν καταλήγει εἰς τὴν ἴδεο κρατίαν, τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν καὶ κατ' ἔξοχὴν τοῦ Κράτους. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πρωσσικὴ Κυβέρνησις ηὔνοησε καὶ ἐνίσχυσε τὴν προπαγάνδαν τῆς διαδόσεως τῶν ἴδεων τοῦ Ἐγέλου.

β') Τὸν βουλητικὸν πανθεϊσμὸν τοῦ Σοπεγχάσσονερ, Γερμανοῦ ἐπίσης φιλοσόφου (1788—1860) ὁ ὅποιος καταντῷ νὰ θεωρῇ τὴν ζωὴν ως ἀέναον πηγὴν ἡλιθιότητος καὶ δυστυχίας καὶ ως μόνην σωτηρίαν νὰ προτείνῃ τὴν βουδικὴν ἔξαφάνισιν τῆς ἐπιθυμίας (τὴν νιρβάναν, διὰ τὴν ὅποιαν ὄμιλή-

σαμεν ἥδη εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον) καὶ τὴν ἀπάρονησιν τῆς ζωῆς. 'Ο κόσμος σύμφωνα μὲ τὴν θεωρίαν αὐτὴν εἶναι «παράστασις μιᾶς συνειδήσεως» εἶναι φαινόμενον καὶ οὐδέποτε θὰ δυνηθῶμεν νὰ μάθωμεν ἀν ὑπάρχουν ὅντως ὅγτα. Δυσνόητα ὅλα αὐτά, δφειλόμενα προφανῶς εἰς τὴν παθολογικὴν ἀπαισιοδοξίαν τοῦ Ἀρθούρου Σολργχάουερ.

Τέσσαρας μορφάς του, ἀν προτιμᾶτε. Εἰμπροσθετε αὐτὰ τὰ τέσσαρα εἴδη νὰ τὰ ὑποδιαιρέσωμεν εἰς δύο τύπους.

α) Τὸν ὄντολογικόν, τῶν Ἐλεατῶν καὶ τοῦ Σπινόζα σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιον τὸ πᾶν εἶναι Θεός· δηλαδὴ ἡ Φύσις εἶναι ὁ Θεός καὶ

β') τὸν γενετικὸν καθ' ὃν ὁ Θεός ἔξελίσσεται συγχρόνως μετὰ τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου ὁ ὅποιος εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ Θεός εἶναι τὸ πᾶν μὲ ἄλλους λόγους Θεός εἶναι ἡ Φύσις καὶ χάρις εἰς τὸν ἀνθρώπον ὁ Θεὸς φθύνει εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἔαυτοῦ του.

Εἰπα ἀνωτέρω ὅτι εἴλικρινέστερος ἀπὸ ὅλους τοὺς πανθεῖστὰς εἶναι ὁ Ἐρνέστος Χαῖκκελ. Πράγματι ὁ καθηγητὴς τῆς Ἱένας δὲν ἀποπειρᾶται νὰ ἔξαπατήσῃ τὸν ἔαυτόν του καὶ τοὺς ἄλλους μὲ πολυπλόκους θεωρίας καὶ σοφιστείας. Μᾶς λέγει καθαρὰ καὶ ἔαστερα: "Ολος αὐτὸς ὁ θαυμάσιος ὁ πολύπλοκος ὁ καταπληκτικὸς μηχανισμὸς τοῦ Σύμπαντος ποὺ προῆλθεν ἀπὸ τὸ Μῆδεν καὶ τὴν Τύχην, συνέπεσε νὰ ἔχῃ ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν ἔντος του τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν. Ἐπομένως δὲν εἶχεν ἀνάγκην, κανενὸς Θεοῦ διὰ νὰ τὸν ἐμψυχώσῃ. "Ολα τὰ ζῶα καὶ ὁ ἀνθρώπος παρήχθησαν ἀπὸ τὸ πρῶτον κύτταρον, ζωντανὸν καὶ κινούμενον, διὰ τῆς ἔξελίξεως. Διατί, τώρα, ἐσταμάτησεν ἡ ἔξελιξις μὴν ἔρωτᾶτε. Ἰκανοποιηθῆτε μὲ τὴν ἐρμηνείαν ποὺ σᾶς δίδω καὶ ἔχετε ὑπὸ ὅψιν σας ὅτι πέραν τῆς ὕλης δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο». Εἶναι ἐπάνω κάτω τὸ ἔδιον ώς νὰ μᾶς ἔλεγαν: «Τὸ βλέπετε αὐτὸ τὸ ρολόγι; Κατεσκευάσμη μόνον του, παρήχθη αὐτομάτως. Συνέπεσε νὰ εὑρεθοῦν τυχαίως τὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ ὅποια ἀποτελεῖται καὶ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ εἶχε μέσα του τὴν

κίνησιν. "Ἐπειτα μόνα των συναρμολογήθηκαν καὶ τώρα τὸ δόλογι κινεῖται μόνον του χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ χουρδᾶξῃ κανεῖς». Ποιὸς θὰ τὸ παρεδέχετο αὐτό; Προφανῶς κανεὶς, δπως κανεὶς σοβαρὸς ἐπιστήμων δὲν παραδέχεται πλέον σήμερον τὴν θεωρίαν τοῦ Χαϊκκελ. ^{ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΚΟΝΤΑΝΙΩΝ ΦΙΛΟΦΟΡΙΑΣ ΗΕΤΕΙΟΥ} Ἰσως μερικοὶ νὰ δικιλοῦν ἀκόμη διὰ τὸν καθηγητὴν τῆς Ἱένας ὡς βιολόγον. Κανεὶς δμως δὲν συζητεῖ πλέον σοβαρὰ τὴν φιλοσοφικὴν θεωρίαν του. Ὡς φιλόσοφος ὁ Χαϊκκελ ἔχει πρὸ πολλοῦ χρεωκοπήσθη.

"Οσον ἀφορᾷ τοὺς ἄλλους πανθεῖστάς, τοὺς θέλοντας ν' ἀποδώσουν εἰς τὸν κόσμον θείαν τελειότητα, ἥ θεωρία των καταρρίπτεται εὑθὺς ἀμέσως ἀπὸ τὴν ὑπαρξίαν τοῦ κόσμου καὶ ἀπὸ τὰς ἀτελείας τοῦ κόσμου ποὺ ἀντιβαίνουν εἰς τὴν θείαν τελειότητα. Τέλος ἔκεινοι ποὺ ταυτίζουν τὸν Θεὸν μὲ τὴν Φύσιν εἶναι ὡς νὰ μᾶς λέγουν ὅτι ὅταν δὲν ὑπῆρχε Φύσις δὲν ὑπῆρχεν οὔτε Θεός· καὶ ὅταν μεθαύριον—ἐπειτα ἀπὸ χιλιάδες ἵστως χρόνια, κατὰ τὴν ἀντίληψίν μας, ποὺ διὰ τὸ Σύμπαν δμως εἶναι σὸν στιγμαὶ καὶ δραὶ—θὰ ἐκλείψῃ ἡ Φύσις, ὅταν δὲν θὰ ὑπάρχει¹ πλέον ὁ ὑλικὸς κόσμος,—εἰς τὸ ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡμέρα ποὺ δὲν θὰ ὑπάρχῃ συμφωνοῦμεν ὅλοι—θὰ παύσῃ νὰ ὑπάρχῃ καὶ ὁ Θεός. Ἀλλὰ αὐτὸ—τὸ νὰ παραδεχθοῦμε ἐνα Θεὸν παραχθέντα μαζῇ μὲ τὸν κόσμον ἀπὸ τὸ Μηδὲν καὶ τὴν Τύχην καὶ προορισμένον νὰ ἐκλείψῃ πάλιν μαζῇ μὲ τὸν κόσμον—ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός. Ἐπομένως καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος, καὶ αὐτῇ ἡ μօρφὴ τοῦ πανθεῖσμοῦ δὲν διαφέρει διόλου ἀπὸ τὴν ἡ οὐκ εἴ τις ὅποιας τὰ δλέθρια ἀποτελέσματα διὰ τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὴν κοινωνίαν εἴδομεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ, κάμνοντες τοὺς συλλογισμούς μας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς στοιχειώδους ἀνθρωπίνης λογικῆς.

1. Σύγχρονος ἀστρονόμος, δισονδήποτε σοφός, δικιλῶν διὰ τὸ τέλος τοῦ Κόσμου, θὰ ἥτο ἀδύνατον μὲ τόσην συντομίαν νὰ δικιλήσῃ τόσον ἐπιστημονικῶς ἀρτια καὶ παραστατικὰ ὑποτοὺς ὁ Ἱησοῦς ὅταν εἶπεν: «Ο ἥλιος σκοτισθήσεται κι' ἡ σελήνη οὐ δύσει τὸ φέγγος αὐτῆς καὶ οἱ ἀστέρες ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πεσοῦνται . . .» !!